

İSLAM PERSPEKTİFİNDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Ahmet EFE*

ÖZ

Bu çalışmamızda Tevhit inancı bakış açısıyla İslam ekonomisinde sürdürülebilir iktisadi kalkınma konusu incelenmektedir. İddiamız, İslam'ın sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin her iki dünya hayatının saadetlerini birlikte elde etmeye imkân tanımasından dolayı kapitalist yaklaşımlara nazaran daha başarılı olduğudur. Buna göre, Kapitalist ve materyalist düzene nazaran İslam düzeninin sürdürülebilir kalkınmayı tesis etmedeki farklılıkları araştırılarak ortaya konulmaktadır. Bu yaklaşım da çevre ve doğal kaynakları salt maddi yararlarının sürdürülebilirliği noktasında dikkate almak değil aynı zamanda onların Allah tarafından birer gerçek ikram, nimet, mektup, delil, güzel isimlerin tecellisi ve ahiretteki verilecek baki nimetlerin fani numuneleri olduğu bilincine sahip olmayı gerektirmektedir. Bu da israftan kaçınarak doğaya değer veren ve maddi büyüme ve kalkınma kadar manevi gelişime de önem veren kapsamlı ve insani bir yaklaşımı uygulanabilir ve makul bir şekilde ortaya koymak ve topyekûn sahiplenebilmek ile gerçekleştirilebilir.

Anahtar kelimeler: İslam ekonomisi, sürdürülebilir stratejiler, iktisadi kalkınma

SUSTAINABLE DEVELOPMENT FROM THE ISLAMIC PERSPECTIVE

ABSTRACT

In this study, sustainable development in the Islamic economy is examined from the perspective of the belief of Tawhid. Our claim is that Islam's principles of sustainable development are more successful than capitalist approaches, since they allow us to

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Geliş (Received) : 07.08.2020

Kabul (Accepted) : 19.03.2021

Basım (Published) : 30.12.2021

achieve the happiness of both world lives together. Therefore, from point of view of İslamic economics, economic development are sustainable due to limitless endeavor and zeal for continuous progress both morally and materially. This approach requires not only to consider the environment and natural resources in terms of the sustainability of their material benefits, but also to have the awareness that they are real gifts, blessings, letters, evidence, manifestations of good names and transitory examples of the lasting blessings that will be given in the hereafter by Allah. This can be achieved by putting forward and hosting an applicable, reasonable, comprehensive and humanitarian approach that values nature by avoiding waste and attaches importance to spiritual development as much as material growth and development.

Key words: İslamic economics, Sustainable strategies, Economic Development

GİRİŞ

“Sürdürülebilir kalkınma” hareketi, neoklasik ve neoliberal iktisat uygulamalarına tepki olarak ortaya çıktı. Sürdürülebilir kalkınma hareketi, mevcut ekonomik teorinin eksikliklerinin altını çizmekle birlikte pratik önemi yetersiz kalmıştır. İslami kalkınma anlayışı, sorumlu tüketime, başkalarına empati kurmaya ve daha basit yaşam tarzlarına yönelik tavsiyelere odaklanması nedeniyle doğal olarak sürdürülebilirdir. Ancak bunun doğru finansman araçlarıyla da donatılması ve teşvik edilmesi gerekir (Qadir ve Zaman, 2019).

Serbest piyasa ekonomileri, politik, ekonomik ve sosyal kurumları ile Batılı ekonomik kalkınma modeli, bir dizi dışsallık ve çevresel maliyet oluşturdu. Kalkınma adına yerel ve yerli halklar gelişmekte olan ülkelerdeki haklarından yoksun bırakılıyor. Yerel halkın hakları ve doğal kaynakları ellerinden alınıyor ve batının belirlediği ihtiyaçlarla ikame ediliyor. Sürdürülebilirlik, enerji, turizm, tarım, ticaret veya kentsel çevre gibi bir sektörde tezahür eden bir ürün değil, ruhsal alemlerden, normlardan tüketim ve üretim kalıplarından makro ekonomik politikalara kadar hayatın tüm alanlarını kapsayan bir dünya görüşü olarak tezahür etmektedir. Bu sistem düşüncesi ve kültür, ekonomi ve ekolojiye bakış açısı, sürdürülebilirliği yeniden düşünmek ve onu yerel bilgiye

dayandırmak ve onu insan merkezli kalkınma için bir model olarak yerleştirmek için temel teşkil etmektedir.

İslam, iklim değişikliği, HIV, yoksulluk ve insan güvenliğinde ortaya çıkan mevcut çevresel, ekonomik ve sosyal krizlerin temel nedenlerini keşfetmek ve açıklamak için yeni sürdürülebilirlik perspektifleri sağlar. Örneğin, iklim değişikliğiyle ilgili İslami bakış açısı, bu küresel sorunun temel nedeninin, insan yönetiminin olmaması ya da olmaması ve piyasa başarısızlıklarının bir göstergesi olmasıdır.

2020 yılında yoksulluk, AIDS, COVID19 ve iklim değişikliği zorluklarıyla birlikte başlayan küresel mali kriz, bu küresel zorlukları ele alan yeni bir ekonomik modele ihtiyaç duymaktadır. Hem insan doğasına hem de kültüre bir meta olarak bakan mevcut piyasa ekonomisinin temelini eleştirmek ve yeniden düşünmek gerekiyor. Mevcut piyasa modelinin temel tuzakları, geleceği indirgemesi ve bileşik faiz oranına ve kredileri ve aşırı tüketimi teşvik eden bir bankacılık sistemine dayanmasıdır. İklim değişikliğinin fayda-maliyet analizine bakıldığında, faiz oranı (geleceği ne kadar düşürürsek) önleyici tedbir almanın mantığını haklı çıkaracaktır. Diğer bir deyişle, gelecek ne kadar fazla küçümsenirse, iklim değişikliği etkilerinin gerçekleşmesi ekonomik açıdan o kadar anlamlı hale gelmektedir.

METOD, KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Araştırmamızda betimleyici ve ilişki arayıcı mantıksal analiz metotları kullanılmaktadır. Ayrıca İslam ekonomisi ve sürdürülebilir kalkınma üzerinden de literatür taraması yapılmaktadır. Ebsco veri tabanında yabancı literatür taraması yapılmıştır. Buna göre "islamic economics" olarak yapılan aramada 189 adet makale, "sustainable development" olarak yapılan aramada 97,693 adet makale, "sustainable growth" olarak yapılan aramada 8,908 adet makale çıkmıştır. Dolayısıyla İslam ekonomisi ile sürdürülebilir kalkınma ve büyüme ile ilgili yeterli düzeyde literatür bulunduğu söylenebilir. Türkçe literatür araştırması için de "İslam ekonomisi" olarak yapılan aramada 10 adet makale, "sürdürülebilir kalkınma" olarak yapılan taramada 816 makale, "sürdürülebilir büyüme" olarak yapılan taramada 119 yayın tespit edilmiştir. Ancak "İslam'a göre sürdürülebilir

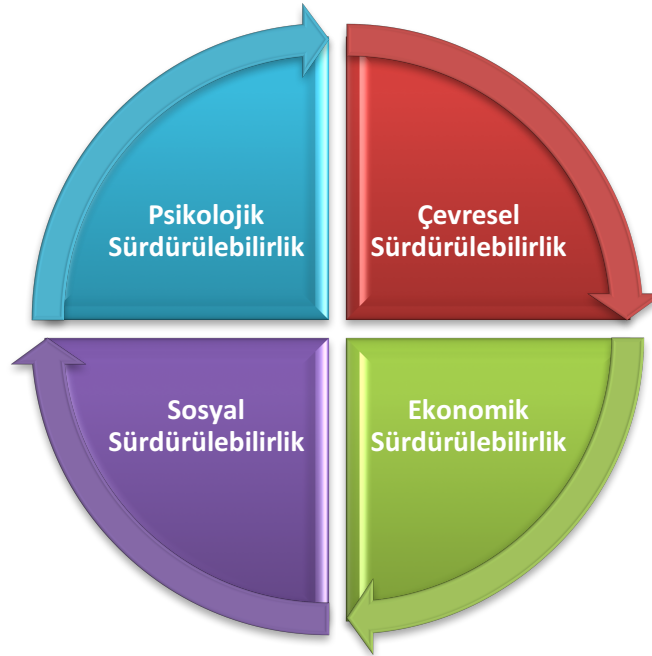
kalkınma", "İslam'da sürdürülebilir kalkınma", "İslam perspektifinden sürdürülebilir kalkınma" ve "İslami sürdürülebilir kalkınma" olarak yapılan aramalarda hiçbir yayın çıkmamış olması dikkat çekicidir. Dolayısıyla araştırma alanında yeterli düzeyde yabancı yayın varken Türkçe literatürde yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu husus da kuşkusuz yaptığımız çalışmanın Türkçe literatüre olan katkısının önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmamızda temel amaç, İslam ekonomisinin sürdürülebilirlik boyutuna dair detaylı bir çalışma yapmak değildir. Zira bu ancak bir kitap çalışmasına konu edilebilecek düzeyde kapsamlı bir analiz ve değerlendirmeyi gerektirmektedir. Buradaki temel amaç, İslam ekonomisinin sürdürülebilirlik temellerinin olabildiğinin ve bu konudaki yetkinliğinin ortaya konularak bunların modern iktisadın dayandığı kapitalist ve materyalist yaklaşımla farklılık arz ettiğinin ispatlanabildiğini göstermektir. İslam'ın emrettiği yaşam tarzı, uygulamaya konulduğunda yalnızca mevcut sorunların çözümüne yardımcı olmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyo-ekonomik durumlarda olumlu bir iyileşmeye de yol açabilecek nitelikte olup olmadığı araştırma konusudur. Bu nedenle de İslam ekonomisi disiplini üzerinde yaptığımız bu araştırmayla ekonominin sürdürülebilirlik boyutuyla literatüre katkıda bulunmak ve Türkiye'de çıkmış bir dini eser olarak Risale-i Nur'un konuya katkısının olup olmadığının tespit edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Buna göre araştırma sorularımız şu şekilde belirlenmiştir:

1. İslam dini sürdürülebilir bir kalkınma yaklaşımına sahip midir?
2. Türkiye'de ortaya çıkan çağdaş bir eser olması açısından Risale-i Nur tefsiri İslam ekonomisinin sürdürülebilirlik ile ilgili temellerini ortaya koyabilmeye katkıda bulunabilmekte midir?

Yukarıda belirtilen araştırma sorularına cevap aranırken öncelikle İslam ekonomisiyle ilgili sorunlar değerlendirilerek araştırma problemi yapılandırılmakta; İslam'da sürdürülebilir kalkınma irdelenmekte, Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma ile ilgili konu işlenmekte, sürdürülebilir kalkınmada insan kaynakları stratejisi üzerinde durulmakta ve yapılan çalışmalar sürdürülebilirlik çerçevesinde analiz edilerek araştırma soruları cevaplanmaya çalışılmaktadır.

Basit bir ifadeyle Sürdürülebilirlik, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerinden ödün vermeden kendi ihtiyaçlarımızı karşılamak anlamına gelir. Doğal kaynakların yanı sıra sosyal ve ekonomik kaynaklara da ihtiyacımız var. Sürdürülebilir iş uygulamaları geliştirmedeki amaç, İnsanların, Gezegenin ve Kârın uzun vadeli uygulanabilirliğini koruyan stratejiler oluşturmaktır. Başka bir deyişle, İnsanları, Gezegeni ve Karı yönetmekle ilgilidir - aksi takdirde üçlü alt çizgi olarak da bilinir. Sürdürülebilirlik sadece çevrecilik değildir. Sürdürülebilirliğin çoğu tanımına gömülü olarak, sosyal eşitlik ve ekonomik kalkınma için de endişeler buluyoruz. Toplumun çevre üzerindeki etkilerinin daha fazla farkına varmaya başladığı bir zamanda, sürdürülebilir bir geleceğe doğru kolektif hareketleri, kurumsal ortamda büyük değişikliklere yol açıyor. Siemens, Nike ve Toyota gibi önde gelen şirketler, sürdürülebilir yeniliğin iş modellerinde temel bir öncelik olduğunu göstererek, diğer şirketlerin taahhütte bulunmasının yolunu açıyor. Dört farklı sürdürülebilirlik türü hakkında tartışmalar yaşanmaktadır:

Şekil 1. Sürdürülebilirliğin dört farklı boyutu

Çevresel Sürdürülebilirliğe göre, ekolojik bütünlük korunur, dünyanın tüm çevresel sistemleri dengede tutulurken, içlerindeki doğal kaynaklar insanlar tarafından kendilerini yenileyebilecekleri oranda tüketilmelidir. Ekonomik Sürdürülebilirliğe göre, Dünyanın

dört bir yanındaki insan toplulukları, bağımsızlıklarını koruyabilir ve ihtiyaçlarını karşılamak için finansal ve diğer ihtiyaç duydukları kaynaklara erişebilir olmalıdırlar. Ekonomik sistemler sağlam olmalı ve güvenli geçim kaynakları gibi faaliyetler herkes tarafından kullanılabilir olmalıdır. Sosyal Sürdürülebilirlik anlayışına göre, evrensel insan hakları ve temel ihtiyaçlar, ailelerini ve toplumlarını sağlıklı ve güvende tutmak için yeterli kaynağa erişimi olan herkes tarafından ulaşılabilir olmalıdır. Psikolojik sürdürülebilirlik ise, doğanın, çevrenin, maddi kazanımların, ekonomik gelişmenin ölüm sonrası ile de ilişkilendirilebilmesi, her an muhtemel olan ecel ile birlikte dünya hayatı ile ilişkisinin kesilmesinin ikna edici bir şekilde açıklanabilmesi ve insanın sadece bir ekonomik, sosyal ve doğal bir varlık olmasının ötesinde onun manevi boyutunun, kalbi duygularının, süreklilik ihtiyacının ve her an ölümden kurtulma arayışı içinde olan ruhi gereksinimlerinin de karşılanabilmesi anlamına gelmektedir. İslam perspektifinde olmayan Literatürdeki çalışmalarda diğer üç boyut dikkate alınırken sürdürülebilirliğin psikolojik ve ruhi boyutunun ihmal edildiği tespit edilmiştir. Bu husus bu çalışmamızda bir araştırma sorunsalı olarak kabul edilmiştir.

Sürdürülebilirliği kavramsal veya teorik olarak içeren tüm yaklaşımlar mutlaka çevre ile ilgili bir sorun veya çözümü içermektedirler. Sürdürülebilir ekonomi de çevre ile ilgili endişeleri ve kaynakların gelecek nesiller tarafından da yeterli ölçüde kullanılabilmesine olanak tanıyan üretim süreçlerinin ve yöntemlerinin işletilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla bu çerçevede bakıldığında özel sektör veya kapitalistler tarafından sürekli bir üretim, verimlilik, pazar payı ve karlılık algıları ön plana alınırken diğer taraftan kaynakların israf edilmesi ortamın bozulması ekosistemin tahribi ve dengesizliklerin meydana gelmesinden dolayı sağlık sorunları ile çevresel algı karşılıklarına çıkmakta ve bu konuda uluslararası ve ulusal düzlemde önlemler ve cezai müeyyideler konulmaktadır. Bu üreticiler ve çevreciler açısından bir çatışma durumunu ortaya koymaktadır. Dış ticaret açıkları veya bütçe açığını azaltmaya çalışan ülkeler de konulan politikaların takipçisi olup olmamak noktasında tereddütler yaşayabilmektedirler.

Açıkçası, yoksul ülkelerin kaynaklarının daha fazlasını dahili olarak kullanma ihtiyacı var. Artık dünyayı kasıp kavuran küreselleşme, kısmen, gelişmiş ülkelere sağlanan kaynakların kesintisiz akışını sağlamayı amaçlayan bir araç olarak hizmet ediyor.

Savunmasız bir dünyada kapıları zorla açmak için hegemonya, yaptırımlar, diplomasi, darbe destekçiliği, savaşlar ve rejim değişikliği kullanılıyor. İlginç bir şekilde, ekonomik amacı gizlemek için yeni liberalizasyon reçetesine kültürel bir boyut da eklenmiştir (Hasan 2006). Kısacası küresel çıktı, yaşam standartlarını korurken yoksulluğu ve kirliliği ortadan kaldırmak için büyümek durumundadır. Zor olan şu ki, gelişmiş ülkeler pastadaki mevcut paylarının küçüldüğünü görmek istemezlerken haksız olarak fazlaca almış oldukları paylarından mustarip olan fakirleri telafi etmeye de istekli değiller. Durum, insanın şehvani kuvveleri, edinimsel doğası ve artan tüketim dalgası tarafından daha da kötüleşiyor. Koruma ve kısıtlama yerine, kredi kartı kültürü ile şimdi tüketmek için gelecekte ödünç alıyoruz. Kısacası, çocuklarımızı en azından bizimkiyle aynı konumda bırakmak bir yana, onların geleceğini tehlikeye atıyoruz.

Gelişmiş batı ülkelerinin mevcut kalkınmışlıklarını ve ölçek ekonomilerine ulaşarak alt yapılarını tamamlamaya çalıştıkları son bir iki asırlık süreçte çevresel hassasiyet gösterilmediği bilinen bir tarihsel gerçeklik olarak ortaya konulurken az gelişmiş ülkelerin de bundan sonra aynı süreçten geçmesi gerektiği veya gelişmekte olan ülkelerin çevresel önlemlerin meydana getirdiği maliyetleri açısından az gelişmiş ülkelere transfer ödemesi yapması gerektiği gibi pek çok konuda tartışmalar devam etmektedir. Dolayısıyla sanayileşmelerini tamamlayan kapitalist ülkelerin önceden elde ettikleri menfaatlerle halen gelişmekte olan ülkelerin şimdi katlanmakta oldukları masrafların tazmini konusunda uzlaşma sağlanamamıştır. Bu çıkmaz sokağın Kuran ve Hadis ışığında nasıl çözülebileceği konusu araştırılmaktadır.

İslâm, kıyamet gününde emanetin sorgulanacağı yeryüzünün bir vekili (halife) olarak insanlığın seçildiğini ilan eder (Kuran, 6: 165). Bu evren, Yüce Allah tarafından bir armağan (Kuran, 45: 13), güzel isimlerinin tecelli ettiren bir ayine olarak büyüklüğünün bir işareti (Kuran, 16: 65-69) ve yaşamın beslenmesi için bir yer (Kuran, 7:10) olarak yaratılmıştır. İslam'ın iki temel kaynağı; Kuran ve Sünnet, bize evrenin uygun oran ve ölçülerde yaratıldığını (Kuran, 54:49) ve eğer akıllıca yönetilirse dünya var olduğu sürece kaynakların insan tüketimi için yeterli olduğunu söyler. Bu iki kutsal kaynak bize ayrıca, insanın doğanın bir parçası olduğunu, ancak diğer yaratılışlardan üstün olduğunu (Al-

Kuran, 6:38), çünkü onlara stratejik, zihinsel ve duygusal yetenekler kazandırıldığını açıklamaktadır.

Literatürde bu alanda pek çok çalışma söz konusudur. Önemli olanlarından bir kısmı bu çalışmaya dahil edilmeye çalışılmıştır. Örneğin Odeh, Al-Jayyousi (2009, s.41) insanların manevi yönünü dikkate almadan kalkınmadan bahsetmenin anlamsız olduğunu, gelişme sürecinin insanlığımızın özünü ve misyonunu koruması gerektiğini savunmuştur. Shahrir, M.Z. (2011, s. 91) sürdürülebilirlik tanımlarının insan ve bilginin manevi ve kültürel boyutlarını içeren birçok önemli faktörü kapsayacak kadar kapsamlı olmadığını savunmuştur. Kamaruzaman ve diğerleri (2011, s. 46) ise felsefeye dayanan modern sanayileşmiş dünyanın bir özelliği olarak İslam geleneğine yabancı olan bilim ve hakiki din arasında tam bir ayrılık olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Buna ek olarak Niaz (2001) ve Ansari (1994), İslam'ın sürdürülebilir kalkınma için geniş tabanlı bir ahlaki gündem sunduğuna ve konunun mevcut kalkınma ve çevresel bozulma krizlerini hafifletmede kapsamlı bir şekilde araştırılmayı hak ettiğini savunmuşlardır (Sarkawi ve diğerleri 2016).

Kuran'ın yaklaşımı sadece tek gözle dünyevi gelişime odaklanan kapitalist yaklaşımdan farklıdır. İslam tarafından ortaya konulan yaklaşımın daha uzlaşılır bir zemin sağladığı ve çevresel endişelerin tek boyutlu değil aynı zamanda etik, sosyal, ekonomik ve politik yönleriyle karmaşık bir denklem içerisinde olduğu dikkate alınmadan sürdürülebilir kalkınma sorunu çözülemez (Hasan, 2006, s. 3). Geri kalmışlıktan veya orta gelir tuzağından kurtulmak için pek çok politika paketleri uygulanmaktadır. Ancak kaynakların kısıtlı olması, ekosistemlerin gelişmemiş olması, dış oklara ve dış rekabete karşı ekonomilerin kırılabilirlik göstermesi nedeniyle içine düşülen çaresizlikten kurtulmak için İslami bir bakış açısıyla katkıda bulunulabilmek bu kapsamda sorun çözücü analitik bir yöntemle kuramsal ve kavramsal çerçevede analiz edilmektedir. Özellikle İslam'ın çevreye ve doğaya verdiği ehemmiyetin onların da Allah'ın mahluku olduğu ve bir emanet gibi israf etmeden ve zarar vermeden ihtiyaç ölçüsünde kullanılabilir olduğunu tesis etmesi açısından sürdürülebilirlik kapasitesinin İslami ilke ve uygulamalarda olduğu söylenebilir.

İSLAM'DA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Sürdürülebilir kalkınma için üzerinde uzlaşmış bir tek tanım mevcut değildir. Yerel, bölgesel ve ulusal endişeler, ihtiyaçlar ve ilgi alanları farklı olduğu için bu şekilde yükselen bir değer olarak sürdürülebilir kalkınmanın tanımı da değişime uğrayabilmektedir. Sürdürmek istenilen şey nedir? Sorusu burada kilit önemi haizdir. Bu soruya farklı cevaplar verilebilmektedir. Örneğin aşağıdaki cevaplar verilebilir:

- Ekonominin uzun dönemde büyümesini sürdürmek
- Doğal kaynakların kullanımında nesiller arasındaki dengeyi sağlamak
- Mevcut çevresel kaliteyi korumak ve iyileştirmek için olabildiğince kirliliğe neden olan faaliyetleri kısıtlamak

Bu yukarıdaki üç görüş de birbirleriyle ilişkili gibi görünürken aslında her ülkenin tercihlerine göre değişebilen reçetelerde farklı politika paketlerine konu edilebilmektedirler. Bu nedenle de bu her üç cevabın sadece seküler açıdan değil aynı zamanda İslami pencereden de değerlendirilmesine ihtiyaç vardır (Hasan, 2006, s. 5).

Yoksulluğu sona erdirmek, Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündem'inin 17 hedefinden ilkidir. Hedef, 2030 yılına kadar dünya nüfusunun yüzde 3'ünden fazlasının günde sadece 1,90 dolarla yaşamasını sağlamaktır. Mevcut literatüre ilişkin bir inceleme, Birleşmiş Milletlerin hedefine ulaşmak için çiftçiliği

artırmak ve yoksulluğu azaltmak için daha yenilikçi bir yaklaşımlara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Şekil 2. Birleşmiş Milletler Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

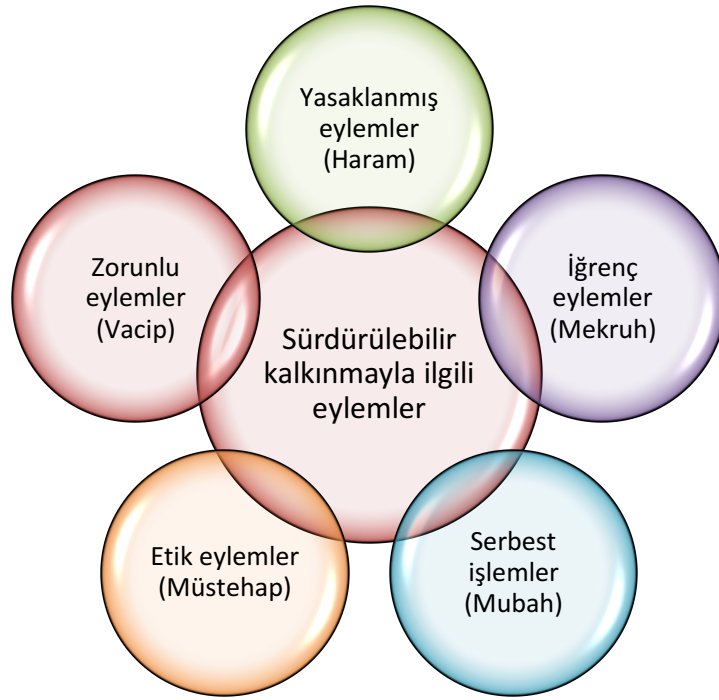
Bugün, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)'ler ve altyapı geliştirme programları kesinlikle bir dünya trendi haline geliyor. Bu nedenle, birçok literatür araştırması bu iki konunun kavramlarını bilimsel olarak tartışmaktadır. Bunlar daha çok SKH'ler ve altyapı geliştirme üzerine literatürün bir incelemesini sunmaya çalışmaktadırlar. Örneğin, Barbier ve Burgess, sürdürülebilirliğe yönelik sistem yaklaşımı ile 2015 yılında BM tarafından resmi olarak kabul edilen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SDG'ler) arasındaki bağlantıyı araştıran "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve sürdürülebilirliğe sistem yaklaşımı (2017)" adlı bir makale yazdılar. Burada ifade edilen sistem yaklaşımı, sürdürülebilir kalkınmayı birbiriyle bağlantılı üç sisteme atfedilen hedeflerin kesişimi olarak tasvir etmektedir: Çevresel (veya ekolojik), Ekonomik ve Sosyal (Yola ve Siong, 2018). Çalışma, 17 SKH'nin her birinin nasıl öncelikle çevresel, ekonomik veya sosyal sisteme atfedilen bir hedef olarak nitelendirilebileceğini ve sistem yaklaşımının önerdiği gibi, tüm bu hedeflere aynı anda ulaşma girişiminde önemli bir strateji olabileceğini göstermektedir. Burada empoze edilen miktarlar altında seçim ve refah teorisinin standart yöntemlerini benimseyerek, başka bir hedefe ulaşıldığında ortaya çıkan sorunları belirleyerek bir SKH için gösterge seviyesindeki artışın refah etkilerini ölçmenin mümkün olduğunu gösterilmektedir. Sürdürülebilir altyapı projeleri ile ilgili olarak da

Martland, “Daha Sürdürülebilir Altyapıya Doğru: Planlayıcılar ve Mühendisler için Proje Değerlendirmesi” (2011) adlı çalışmasında performanslarını ve sürdürülebilirliklerini iyileştirmek için altyapı projelerini anlamak ve değerlendirmek için bir çerçeve sağlamıştır.

İslam dünya görüşünün en ilginç özelliği interaktif ve bütüncül bir bakış açısı sunmasıdır. Bu nedenle, maslaha (kamu yararı) kavramının çağdaş bir anlayışı, daha geniş terimleriyle teorik bir sürdürülebilirlik anlayışına yol açabilir. İslam, doğal durumu (fıtratı) veya içkin iyilik halini temsil eder. Doğal hal (fıtrat), doğa, insanlar ve yapıları çevre ile tam bir uyumu ifade eder. Mevcudat mabudiyetten uzaklık ve mahlukiyet noktasında bir olduklarından dolayı tüm varlıklar tek bir yaratıcının birer mahlûku olarak aslında kardeş gibidirler (Nursi, 1970, 114). İslam, diğer türlere insanlık gibi milletler olarak bakar. Aynı zamanda bir vekil ve tanık (halife) olarak insanın rolünün tam olarak anlaşılması da gerekir. İslam, iklim değişikliğinin potansiyel risklerini, fesat olarak adlandırıldığından insan vekilliğinin doğru şekilde icra edilmemesi veya ihlal edilmesi olarak görür. İslam, “zikir içinde olmayan hiçbir varlık olmadığını” ilan ederek bitkiler ve yaban hayatı gibi türlerin icra ettikleri harika işlerde, sağladıkları yararlar ve görüntülerinde aslında fiili olarak dua halinde olduklarını öğretir. Bu husus Kuranda pek çok ayetle ifade edilmiştir. Herhangi bir türün zarar görmesi, yaşam senfonisini bozduğumuz ve zikirlerini susturduğumuz anlamına gelir. Kuran, estetik zeka, biyo-taklit ve doğadan öğrenme kavramını yükseltir ve derinleştirir. Hem Kuran hem de doğa, doğacı zekâyı, yeniliği ve öğrenmeyi beslemek için içgörü ve rehberlik gösteren ve sunan birçok işaret (ayet) içerir. İhsan, İslam’da insan yönetimi, sorumluluğu ve mükemmeliyetinin itici gücü ve yakıtı olan kilit bir kavramdır.

Çevre, bir organizma veya ekolojik bir topluluk üzerinde etkili olan ve nihayetinde formunu ve hayatta kalmasını belirleyen fiziksel, kimyasal ve biyotik faktörlerin kompleksidir (Muinul, 2004). Canlı organizmayı etkileyen toprak, flora, fauna, su, hava ve ışık gibi doğal kaynakları kapsar. İslam, bu doğal kaynakların Yüce Allah tarafından insanlığın ahirete doğru yolculuğunda çok hikmetleri içeren bir amaçlarla yaratıldığını (Kuran, 38:27) esas olarak insanın yeryüzündeki yaşamına rızık sağlamak için (Kuran, 2:60), ayrıca insanın ahlakının bir test alanı olarak yaratıldığını yineler. Ne yazık ki,

“beşerin bulaşık eli karıştığından dolayı” (Nursi, 1960, 564) biyosfer şimdi bize çok sıkıntılı olduğuna dair birçok sinyal veriyor; doğal kaynak tükenmesi, ozon tükenmesi, asit yağmuru, ekosistem kaybı, kirli hava, kara, nehir ve okyanus ile başa çıkmak için mücadele ediyor (Brunckhorst, 2000 aktaran Muinul, 2004) İslam'da, Yüce Allah'ın insanlara kötülük yapmamalarını ve yeryüzünde fesat çıkarmamalarını hatırlattığı (Kuran, 7:56) çok açıktır. Çünkü sonuçları insan üzerinde geri tepecektir. Bir virüsün yapısına müdahale edilmesi sonucunda virüsün kontrolden çıkarak kitlesel bir silah olarak insanlığa zarar verebildiği COVID19 ile yaşanarak tecrübe edilmiştir. Dolayısıyla Müslümanlar, Allah'ın razı olduğu şekilde vekâletlerinin gereklerini akıllıca göstererek Allah'ın sonsuz mektuplarını içeren ve sonsuz isimlerin tecelligahı bulunan çevreyi yönetmeye ve ondan en iyi şekilde yararlanmak noktasında dini olarak mesuldürler. Bunu yaparken, İslam'da insanın çevreye karşı tutumunu şekillendiren ve “El-Kuddus” ismi çerçevesinde bir çevre ahlakını da yaşarlar. İnsanların “birer sanatı ilahiye” ve “mektubatı sübhaniye” olarak ifade edilen çevre ve içindeki mahlukat ile etkileşimleri, üzerine inşa edilmiş sosyal ve ekonomik faaliyetler şeklinde de gerçekleşebilir. Bu bağlamda, çevresel sürdürülebilirlik, devam eden sosyal ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesi için bir alan sağlar; örneğin rekreasyon, barınma, ticaret, sanayi, turizm, ulaşım vb. faaliyetler gibi. Şeri hukukta sürdürülebilir kalkınmayla ilgili eylemler Şekil 3'te sınıflandırılabilir (Aburina&Sexton, 2006).

Şekil 3. Şeri hukukta sürdürülebilir kalkınmayla ilgili eylemler

A. Zorunlu eylemler (Vacip)

İslam'ın Müslümanlar üzerinde önemli bir şekilde zorunlu kıldığı ve hiçbir koşulda görmezden gelemeyeceği herhangi bir eylem vacip olarak kabul edilmektedir. Örneğin, Şeriat doğal kaynakların kullanımında aşırılığa kaçmamak noktasında ciddi uyarıyor. Mesela peygamber (PBUH) Mekke ve Medine'de hiçbir doğal bitkinin kökünden sökülemeyeceği ve hiçbir hayvanın avlanmadığı özel bir alan ayırmıştır (ISESCO, 2005). Hima sistemi (himaye etmek) ve haram bölgesinin kullanımı bazı Müslüman ülkelerde, özellikle Himas'ın daha toplumsal olarak otlayan hayvanları desteklemek için oluşturulması kırsal alanlarda hala yaygındır (Fakir, 2005).

B. Etik eylemler (Müstehap)

Bir Müslüman bu eylemleri yapmaya teşvik edilirken bağlılığını sürdürmeyebilir ve bu eylemlerden sorumlu değildir. Bu eylemlerin örnekleri çevreyi korumaktır (Izzi-Deen, 1990).

1. Çevre, Allah'ın mahluku olduğundan onu ve değerlerini Yaradan'ın alameti olarak korumak gerekir.
2. Tabiat bir sanatı ilahiyedir. Doğanın bileşen parçaları, Yaraticılarının şuur sahiplerini sürekli hayran bıraktığı varlıklardır. "Yedi gök, yer ve içindekiler O'nu yüceltir" (Kuran, 44: 286).
3. Şeriat-ı fitriye, Cenab-ı Hakkın kainata koyduğu fitri kanunlar, alemin hareketini tanzim eden ve Allah'ın irade sıfatından gelen kanundur. Bediuzzamanın iade ettiği gibi Şeriat ikidir: "Birincisi; alem-i asgar olan insanın ef'al ve ahvalini tanzim eden ve sıfat-ı kelimadan gelen şeriattır. İkincisi; insan-ı ekber olan alemin hareket ve sekenatını tanzim eden, sıfat-ı iradeden gelen şeriat-ı kübra-yı fitriyedir ki, bazen yanlış olarak tabiat tesmiye edilir." (Nursi. , 1960)
4. Allah tarafından yaratılan evren denge içerisindedir. Yaratan tarafından dikkatle ölçülen ve tam olarak dengelenen işlevler vardır. "mizanı ve dengeyi eksik yapmayın" (Kuran, 55:531). "Onunla her şey ölçülür" (Kuran, 8: 250). Doğadaki ölçü ve intizamın anlamına dair aşağıdaki ifadeler manidardır:

"Biz onu, tayin edilen ölçü dışında indirmeyiz" (Kuran, 21: 263). "Zeminin yüzünü yaz zamanında temâşâ edip görüyoruz ki, icâd-ı eşyada müşevveşiyeti iktizâ eden ve intizamsızlığa sebep olan nihayetsiz sehâvet ve bir cûd-u mutlak, gayet derecede bir insicam ve intizam içinde görünüyor. İşte zemin yüzünü tezyin eden bütün nebâtâtı gör. Hem, mîzansızlığı ve kabalığı iktizâ eden icâd-ı eşyadaki sürat-i mutlaka dahi kemâl-i mevzuniyet içinde görünüyor. İşte, zemin yüzünü süslendiren bütün meyvelere bak. Hem, ehemmiyetsizliği, belki çirkinliği iktizâ eden kesret-i mutlaka dahi kemâl-i hüsn-ü san'at içinde görünüyor. İşte yeryüzünü yaldızlayan bütün çiçeklere bak.

Hem, san'atsızlığı, basitliği iktizâ eden icâd-ı eşyadaki suhûlet-i mutlaka dahi nihayetsiz derecede san'atkârlık ve maharet ve ihtimamkârlık içinde görünüyor. İşte yeryüzündeki ağaç ve nebâtât cihazâtının sandukçaları ve programları ve tarihçe-i hayatlarının kutucukları hükmünde olan bütün tohumlara, çekirdeklere dikkatle bak.

Hem, ihtilâf ve ayrılığı iktizâ eden uzaklık ve bu'd-u mutlak dahi bir ittifak-ı mutlak içinde görünüyor. İşte bütün aktâr-ı zeminde zer' edilen her nevi hububâta bak.

Hem, karışmayı ve bulaşmayı iktizâ eden kemâl-i ihtilât, bilakis kemâl-i imtiyaz ve tefrik içinde görünüyor. İşte bütün yeraltına karışık atılan ve madde itibâriyle birbirine benzeyen tohumların sümbül vaktinde kemâl-i imtiyazları; ve ağaçlara giren muhtelif maddelerin yaprak, çiçek ve meyvelere, kemâl-i imtiyaz ile tefrikleri; ve mideye giren karışık gıdâların muhtelif âzâ ve hüceyrâta göre kemâl-i imtiyazla ayrılımlarına bak, kemâl-i hikmet içinde kemâl-i kudreti gör.

Hem, ehemmiyetsizliği, kıymetsizliği iktizâ eden gayet derecede mebzûliyet ve nihayet derecede ucuzluk dahi, yeryüzünde masnuâtça, san'atça nihayet derecede kıymettar ve pahalı bir keyfiyette görünüyor. İşte o hadsiz acâib-i san'at içinde, yeryüzünün Rahmânî sofrasında yalnız kudretin şekerlemeleri olan dutların nevilerine bak, kemâl-i rahmeti kemâl-i san'at içinde gör.

İşte, bütün rûy-i zeminde gayet kıymettarlık ile beraber hadsiz ucuzluk; ve hadsiz ucuzluk içinde hadsiz ihtilât ve karışıklık ile beraber hadsiz imtiyaz ve tefrik; ve hadsiz imtiyaz ve tefrik içinde gayet uzaklık ile beraber son derece muvâfakat ve benzeyiş; ve son derece benzemek içinde gayet derecede suhûlet ve kolaylık ile beraber gayet derecede ihtimamkârâne yapılış; ve gayet derecede güzel yapılış içerisinde sürat-i mutlaka ve çabuklukla beraber gayet derecede mevzun ve mîzanlı ve israfsızlık; ve gayet derecede israfsızlık içinde son derece çokluk ve kesret ile beraber son derecede hüsn-ü san'at; ve son derece hüsn-ü san'at içinde nihayet derecede sehâvet ile beraber intizam-ı mutlak, elbette, gündüz ışığı, ışık güneşi gösterdiği gibi, bir Kadîr-i Zülcelâlin, bir Hakîm-i Zülkemâlin, bir Rahîm-i Zülcemâlin vücûb-u vücuduna ve kemâl-i kudretine ve cemâl-i rubûbiyetine ve vahdâniyetine ve ehadiyetine şehâdet ederler" (Nursi, 1960)

C. Serbest eylemler (Mubah)

Bir Müslümana meşru izin çemberi içinde tam seçim ve hür tercih özgürlüğü verilir. Çevresel bakış açısından, Muhammed Peygamber (S.A.V) "ölü toprağı canlandıran, onun için bir ödüldür ve ondan yiyecek arayan herhangi bir yaratık ondan sadaka olarak kabul edilecektir" demiştir (Selleh, 1992). Ayrıca peygamber (S.A.V) sünnetinde yaptığı uygulama ve tavsiyeleriyle aşağıdaki hususlarda hükümleri koymuştur:

- Araziyi elverişli hale getiren veya canlandıran kişilerin mülkiyet izni vardır.
- Devlet tarafından ıslah ve geliştirme için arazi hibeleri yapılabilir.

- Arazi, ıslahı ve geliştirilmesi için devlet tarafından kullanım hakkı için kiralanabilir.
- Koruma bölgeleri olarak kullanılmak üzere devlet tarafından özel rezervler oluşturulabilir.

C. İğrenç eylemler (Mekruh)

Açıkça yasaklanmamış olmakla birlikte kişinin veya toplumun çıkarına bu tür eylemlerden kaçınılması tercih edilen eylemlerdir. Şeriat aynı zamanda bu eylemler içinde daha küçük bir kaybı hafifletmek için daha büyük bir kayıp öngörülemeden ve daha büyük bir fayda daha küçük bir önceliğe öncelik veren bir ilke geliştirmiştir. Tersine, daha büyük bir zararı önlemek için daha küçük bir zarar verilebilir ve daha büyük bir zarardan daha küçük bir yarardan vazgeçilebilir (Khalid, 2002).

D. Yasaklanmış eylemler (Haram)

İslam'ın dini sorumluluk sahibi Müslümana yasakladığı herhangi bir eylemdir (Ibid, (2005). İslam, "hukukullah ile hukuk-u ibada dikkat" ederek gereksiz yıkıma ve mahlukatın haklarını haksız bir şekilde çiğnemeye yol açmadan doğal çevrenin kullanılmasına izin verir (Halid, 2002). "Ey Adem Çocukları her ibadet yerinde süslen, yiyip iç, ama savurgan olma. Şüphesiz O savurganları sevmez" (Araf (7), 31: 154). "Yeryüzündeki her şeyi sizin için yaratan O'dur" (Bakara (2), 29: 5). Bu Kuran ayetlerinde yemek ve içmek hayat kaynaklarının kullanımına atıfta bulunurken kontrolsüz kullanım yasaklanmıştır. Yaşamın bileşen unsurlarının, kullanımlarının sürdürülebilir bir şekilde devam edebilmesi için korunması gerekir (Izzi-Deen, 1990). Yasaklanan şeyler veya eylemler sınırlıdır ve bunların dışında kalan her şey, bir yaşam biçimini koruyan ve her insan faaliyetinde denge ve uyum sağlayan sistem bütünü içerisinde yararlanılabilmektedir (Ibid). Khalid, (2002) bu konuda topluluğun çıkarlarının bireyin çıkarlarına öncelik vermesi gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:

- Allah, yerin ve içindeki her şeyin tek sahibidir. İnsanlar intifa hakkı olan toprağı, yani sadece fayda değeri için veya "benim sadık yârim kara topraktır" deyip kucaklıyorlar.

- Kamu mülkiyetinde kısıtlı bir hak vardır.
- Haklara kötü muamele yasaktır ve cezalandırılır.
- Ortak tutulan doğal kaynaklardan elde edilen faydalara ilişkin haklar vardır.
- Kıt kaynak kullanımını kontrol edilmektedir.
- Ortak refah korunur.
- Avantajlar korunur ve zararlar azaltılır veya ortadan kaldırılır.

TÜRKİYE’DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Türkiye ekonomik, sosyal ve çevresel yaşamı bir araya getiren “Sürdürülebilirlik” kavramı yeni yeni yeşermekle birlikte oldukça önemsenmektedir. 1978 yılında Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı’nın kurulmasıyla çevresel yaklaşımlar devlet politikasında yerini almaya başlamıştır. Çevre koruması ile ilgili Anayasa’da pek çok yasa, tüzük ve yönetmelik bulunmaktadır. “Sürdürülebilir Kalkınma” 1982 Anayasası’nda açıkça vurgulanmamakla birlikte 1983 yılında yürürlüğe giren Çevre Kanunu ile “bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlama” amacı açıkça belirtilmiştir. 2006 yılında 2872 sayılı Çevre Kanununda⁹ kapsamlı bir düzenlemeye gidilmiştir. Çevre Kanununda yapılan “Bu Kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır.” şeklindeki bu değişiklik çerçevesinde, Kanunun amacı sürdürülebilir kalkınma prensibine dayandırılmıştır.

Beş yıllık ulusal kalkınma planlarında çevre ve çevre koruma politikaları ilk olarak 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer almıştır. 1992 Rio Konferansı’nda ağırlıklı biçimde ele alınan sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen yaklaşım, ilk kez 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda öne çıkmaya başlamıştır. 1991 yılında Çevre Bakanlığı’nın kurulmasının ardından altı ilde özel çevre koruma müdürlükleri merkeze bağlı müdürlükler olarak

⁹ Geniş bilgi için bkz:

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.5.2872&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=2872>

yapılandırılmıştır. Aynı dönemde uluslararası bilinçle oluşturulan Gündem 21 eylem planı uygulaması başlamıştır. 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ve toplumsal politikalarla çevre politikalarını uyumlaştırma ilkesiyle benimsenmiştir. Ardından 1998 yılında Kalkınma Bakanlığı, Çevre Bakanlığı ve Dünya Bankası'nın mali ve teknik desteği ile Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı'nı (UÇEP) oluşturmuştur. 10. Kalkınma Planı kalkınmanın sürdürülebilirliğini merkeze alarak hazırlanmış, çevreye duyarlı yaklaşımların sosyal ve ekonomik faydalarının artırılmasını hedeflenmiştir. "Yeşil Büyüme" kavramını ortaya süren planda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma hedefini ortaya koymuştur.

Türkiye, 2002 yılındaki Birleşmiş Milletler (BM) Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesine "Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu" hazırlayarak katılmıştır. 2006 yılında, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının Türkiye'de Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Çevre ve Orman Bakanlığının temsil edildiği Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur.

Rio+10 (Johannesburg Zirvesi) ve Rio+20 Konferansı'nda Türkiye hazırladığı ulusal rapor ile kalkınma vizyonunu ve sürdürülebilir kalkınma ile yeşil ekonomi alanlarında hayata geçirilmiş en etkili uygulamalarını tartışmaya açmış sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun giderilmesi çerçevesinde yeşil ekonomi seçenekleri ile sürdürülebilir kalkınma konusunda uluslararası diyaloga katkıda bulunmuştur¹⁰.

Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma performansının ölçülmesinde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) çalışmalarını 2007 yılından itibaren, Avrupa Birliği İstatistik Ofisinin (Eurostat) belirlediği sürdürülebilir kalkınma göstergeleri listesini dikkate alarak yürütmektedir. Sürdürülebilir kalkınma göstergeleri, Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi'ni izlemek için kullanılan araçlardır.

¹⁰ Geniş bilgi için bkz:

<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBABB388498E582068>

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE KALKINMADA İNSAN KAYNAKLARI STRATEJİSİ

Ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları olan sürdürülebilir kalkınmanın ölçülmesinde çok çeşitli veri ve göstergeler kullanılmaktadır. Kullanılan bu araçlardan birisi de Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) tarafından oluşturulan Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri veri setidir. Eurostat bu çalışmayı “Sosyo-ekonomik kalkınma, sürdürülebilir tüketim ve üretim, sosyal içerme, demografik değişim, halk sağlığı, iklim değişikliği ve enerji, sürdürülebilir ulaştırma, doğal kaynaklar, küresel ortaklık, iyi yönetim” başlıklarından oluşan on kategoride derlemektedir. Ülkemizde de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2007 yılından itibaren, Eurostat’ın listesini esas alarak sürdürülebilir kalkınma göstergeleri ile ilgili çalışmalarını yürütmektedir. Eurostat tarafından sunulan Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri veri setinde 132 gösterge yer almaktadır. TÜİK tarafından ülkemiz için bu alanda yayınlanan en güncel çalışmada ise bu göstergeler arasından 96 tanesine yer verilmiştir. Bu göstergelere erişim oranına göre bir ülkedeki kalkınmanın sürdürülebilirliği hakkında fikir üretilebilmektedir.

Gerçek anlamda kalkınmanın sağlanabilmesi, etkin kaynak kullanımı ve dengeli bir kalkınma hızına bağlıdır. Bunun için bazı ilkelerin uygulanması gerekir. Ayrıca, kalkınmanın dengeli olması yanında sürdürülebilir olması da dengeli olmaya bağlı önemli bir husustur. Faizli borçlanmalarla illaki kalkınalım diye gelecekteki bütün dengeleri bozacak şekilde acele ve hırsla hareket etmek sürdürülebilir kalkınmayı günümüzdeki gibi sürdürülemez hale getirir. Sürdürülebilir kalkınma, The Brundtland Report (WCED 1987)’ da şu şekilde tanımlanmıştır: “Kaynakların kullanımda, yatırımların yönlendirilmesinde, teknolojik gelişmenin yönünde ve kurumsal yapıda bir bütün olarak değişim yaşanmasıdır ki, bu gelişim, gelecekteki insan taleplerini ve ihtiyaçlarını karşılayacak olan bir gelişmedir” (Ansari, 1994, s. 395)

İslam toplumlarında kalkınmanın süreçleri, şartları ve faktörlerini Chapra’ın “İslam and Economic Development” isimli kitabında (Chapra, 1993) derin detaylarıyla bulmak

mümkündür. Cahpra'nın görüşlerine kısaca yer vermekte yarar vardır: Serbest Pazar ekonomisinde seküler bir sistemin işletiminde bireyler, kişisel menfaatlerinin peşinde koşacaklarından dolayı, böyle bir düzen, insanları toplum yararını öncelikli olarak gözeterek hareket etmeyi sağlayacak iç dinamiklere sahip değildir. Böylece, piyasa ekonomisinin başarısızlıklarının kamu müdahalesi (intervention) ile giderilmesi gerekli olmaktadır. Chapra, rasyonel olmayan strateji ve uygulamaların, kalkınma sürecine katkıda bulunmaksızın, çoğu gelişmekte olan ülkelerde içsel ve dışsal dengesizlikleri ortaya çıkardığını ileri sürmüştü ve bir takım yöntemlerle ispatlamaya çalışmıştır. Ona göre, kaynakların kullanımında adalet ve verimliliğin optimizasyonunda moral değerler en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu moral değerler, kıt kaynaklar üzerindeki savurganlığı önler ve tüketicinin aşırı isteklerine bir sınır koyar.

Ahirette muhasebe olunacağı ve ceza ile mükâfatın varlığına olan kesin iman, insanları erdemli olmaya ve toplum yararına olan işlere sevk eder. Moral değerlerin sayesinde bireysel çıkarıcılığın, kamu menfaati saikine dönüşmesi de fiyat mekanizmasının istikrara kavuşmasına ve piyasada verimliliğin artmasına neden olur. Chapra, yönetim etkinliği konusunda da moral değerlerin büyük öneme sahip olduğundan söz etmiş ve insanların kendi moral değerlerinin gereklerini yerine getirmemelerinin de topluma olumsuz biçimde yansıdığını ve eğitimsizliğin ve cehaletin bir sonucu olarak, bu durumun negatif bir karşılıklı etkileşimi doğurarak toplumsal ve ekonomik yozlaşmayı arttırdığını ileri sürmüştür.

Yukarıdaki incelemeler yapıldıktan sonra, kalkınma yolunda kaynakların optimum bir şekilde seferber edilmesi için bu konuda kapsamlı bir çalışma yapan Sadeq'in görüşleri doğrultusunda (Sadeq, 1989, s. 255) aşağıdaki tespit ve sonuçlara varmak mümkündür:

1—Kalkınma; doğal kaynaklar, yatırıma dönüştürülebilecek yerli veya yabancı diğer varlıklar ve insan kaynakları olmak üzere üç ana desteğe muhtaçtır. İslam, bu kaynakların keşfedilmesini, mobilizasyonunu ve kalkınmayı sağlayacak şekilde rasyonel kullanılmasını sağlayacak motive edici değerlere sahiptir.

2—Diğer (Hıristiyan, Musevi) ehl-kitaba ve ruhbanlığa (monastism) karşılık olarak

İslam, bütün kaynakların Allah'ın insanlığa bir lütfu ve ihsanı olarak tespit eder. Kaynakların bulunması, geliştirilmesi ve kullanılmaya hazır hale getirilmesi, İslam tarafından namazını kılmak şartıyla nafîle ibadet değerinde kabul edilir. İnsan, israfı yapmıyacak şekilde ihtiyacı olanı elde edip, artı kalanını sonraki nesillerin kullanımına bırakmalıdır. İslami bir ekonomi, özellikle tasarrufları yatırıma dönüştürebilen yerli kaynakları artırma potansiyeline sahiptir. İslam, yerli kaynakların ve tasarrufların, sosyal ve ekonomik ihtiyaçların giderilmesi amacıyla seferber edilebilmesi için şiddetli teşvikler yaptığı gibi, “Saçıp savuranlar şeytanlarla arkadaş olurlar” ayetinden görüleceği üzere bütün kötü kullanımları da cezalandırmaya çalışmıştır.

3—Kurumsal düzenlemeler, kaynakların seferberliği amacıyla kullanılmadığı zaman, bu konudaki manevi teşvikler, toplumun geneli için kendi başına başarılı olmayabilir. İslam'ın çizdiği yaşam biçimi, çeşitli yatırım imkân ve yöntemleriyle faaliyete geçen katılım esaslı bankacılığı ile tasarrufların azami ölçüde artırılması, zekât sistemi ile gelir dağılımının asimetriklikten kurtarılması ve kalkınma yolunda kaynakların seferberliğini sağlamaya muktedirdir.

4—Yerli kaynakların yeterli olmadığı durumlarda, uluslararası piyasalarda bağışlar veya faizsiz borçlanmalar yoluyla ya da doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi yoluyla, yabancı kaynaklardan istifade yoluna gidebilir. Ancak özellikle borçlanma şeklindeki yabancı kaynaklar, Müslüman toplumlar için hiç de tercih edilmeyen ekonomik, siyasal ve sosyal karışıklıklara neden olabilmektedir. Yabancı kaynakları kabul etmeden önce bu faktörlerinde göz önüne bulundurulmasında yarar vardır. Bunun yerine Müslüman ülkeler D8 gibi birliklere güç vererek, kalkınma için gerekli büyük kaynak ve imkânlara sahip olabilirler.

5—İslam, insan kaynaklarının ve beşeri sermayenin de verimli olarak kullanılmasına büyük önem verdiği için maddi ve manevi gelişmek durumunda olan insan potansiyeli, kalkınma yolunda büyük öneme sahiptir. Kuşkusuz, insan kaynakları gelişimi; fiziksel, sosyal ve manevi olarak güçlü ve kapsamlı bir eğitimi gerektirir. İlk emri “Oku” olan bir yüce dinin mensupları için eğitim mecburidir.

6—İnsan kaynaklarının kalkınmada etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi için iki faktör dikkati çekmektedir: İşgücü ve girişimcilik, İslami moral değerler, ruhi ve ekonomik faktörlerin insan refahı için harekete geçirilmesini sağladığı gibi, tembellik ve rahatına düşkünlüğü de kabul etmez. Teşebbüs kaynakları da ekonomik kalkınmada büyük öneme sahiptir. İslam, teşebbüsü “aşırı hırslanmamak” emri ile zarara girmesini engellediği gibi, maddi ve manevi teşviklerle de teşebbüse değer verir.

7—İnsan kaynaklarının seferberliğinin moral gelişime büyük ölçüde bağımlı olması nedeniyle İslam, “emri bil-maruf, nehyi anil-münker” düsturuyla her Müslümana başkasının zarara girmesini veya kötüye yanaşmasını engelleyici ve iyi olanı teşvik edici bir rol vermiştir. Bu da, insan kaynakları yanında diğer kaynakların da israf ile heder olmasını engelleyici bir faktör olarak değerlendirilmelidir.

8- İslami finansmanın birincil işlevi, finansal krize katkıda bulunanlardan biri olan geleneksel bankaların bir aracı olarak başarısızlığına çözüm olmaktır (Dowd, 2008; Jalil & Rahman , 2010; Nugroho, 2014). Bununla birlikte, İslami finansman, tüm ümmet, insanlık ve çevre için fayda sağlamayı amaçlayan bir finans kurumu olmak durumundadır. Dahası, İslami finansman yöntemlerinin yoksulluğun azaltılmasıyla ekonominin büyümesi arasında bir denge sağlayabilmesi, işsizliği azaltması, sağlık kalitesini iyileştirmesi, eğitimi iyileştirmesi ve ayrıca çevresel sürdürülebilirliği önemsemesi beklenmektedir (Dusuki, 2008; Prastowo, 2015; Gilani, 2015 ; Doktorlina vd., 2018).

9- Şeriat ilkelerinin dengesi, kapsamlı bir din olarak İslam'ın, yalnızca evrende olmanın yararını değil, aynı zamanda ahiret hayatını da hedefleyen insan yaşamının tüm yönlerini kapsaması durumunda ortaya çıkar. İslami bankalar, işlevsel faaliyetlerini yerine getirirken, altı unsurdan oluşan Makasid Şeriatı ilkesini kabul etmelidir: “Dini Sürdürmek, Hayatları Korumak, Nedenleri Korumak, Mülkleri Korumak, Çocukları Korumak ve Çevreyi Korumak”. Buna dayanarak, İslami bankaların sürdürülebilir bir finansal program gerçekleştirmede önemli ilişkileri ve sorumlulukları vardır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin (SKH'ler) ana hedefleri göz önüne alındığında, İslami bankacılık SKH'lerle yakın akraba olan bir sektördür.

Sürdürülebilir kalkınmada en önemli öge çevrenin tahrip edilmeden ekonomik ve sosyal kalkınmanın devamlılığının güvenceye alınmasıdır. Bu konuda pek çok uluslararası kurum çalışmalar yapmaktadır. Kuran’da geçen pek çok ayet ve Hz. Peygamberi (SAV) tarafında söylenen pek çok hadislerde çevresel ihtimam ve insanın bu konudaki sorumluluğuna vurgu yapılmaktadır. İslam’da sürdürülebilir kalkınma kavramı, “tüketici refahının, ekonomik verimliliğin, sosyal adaletin ve ekolojik düzenin gerçekleştirilmesinde dengeli ve sürekli bir yaklaşımla bilgi tabanlı, interaktif ve meşveret kültürünü esas alan bir süreç” olarak tanımlanmaktadır (Abumoghli, 2015).

Sedd-i zarar ilkesi olarak bilinen “zarar almak ve zarar vermek olmamalıdır” hadisine dayanılarak doğanın kullanımıyla ilgili en temel ilke ortaya atılmış olmaktadır. İslam’da su, mineraller, toprak, ormanlar, balık, vahşi doğa, sürülebilir alan, hava ve güneş ışığı gibi çevresel değerlerden yararlanma hakkı tüm insanlara tanınmıştır. Ancak bu yararlanma hakkı her birey için ihtiyaç ölçüsüne ve çevreye etkisine göre belirlenmektedir. Yeryüzü, Kuran’da 61 defa geçmektedir. İslam’a göre evren Allah (cc) tarafından belirli bir amaç için yaratılmış ve içindeki nimetler de Allah’ın varlığına ve sıfatlarına delil olduğu kadar aynı zamanda bir lütuf olarak insanlara verilmiştir. İnsan Allah(cc) yeryüzünde halifesi olarak gönderildiğinden nimetlerden yararlanırken başkalarının ve gelecek nesillerin haklarını da gözetmesi gerekir (Abumoghli, 2015).

Kalkınmada etkili olan unsurlar hususunda, eğitimsizlik, sermaye yetersizliği veya sömürge düzeni içinde olmak gibi farklı faktörler gösterilebilir. Bilimsel gelişmeye ve araştırmaya engel olan kilise istibdadı ve zulmünün Rönesans ve reform hareketleri ile yırtılmasıyla birlikte, Bediuzzaman’a göre, Avrupa’nın kalkınmasını temin eden sebeplerden birisi de, insanları sebat ve mukavemet sahibi olmasını sağlayan soğuk iklimidir. Buna bağlı olarak, nüfusun çokluğuna rağmen yerleşme sahalarının dar olması, maarif ve sanat alanında çalışmayı netice vermiş ve böylece teknik ilerleme sağlanmıştır (Nursi, 1993). Gelişen bu teknik seviyeye, madenlerin bol olması ve ulaşımının kolaylığı da eklenince Avrupa kolaylıkla kalkınabilmiştir. Avrupa’da coğrafi yapının hem kara hem de nehir yollarıyla ulaşımına uygun olması ve madenlerin sanayi alanlarında değerlendirilmesi, maddi kalkınmanın başta gelen unsurları olmuştur. Japonya’nın da

gerek topraklarının darlığı ve gerekse ada hayatı yaşanması, az yer ve imkânlarla kanaat ederek çok çalışmak gerektiği bilincinin verimliliği arttırılması ile birlikte, dışarıya kapalı bir toplum olarak, kalkınma hamlesinin başarılmasına ve kültürel değerlerin de korunmasına yol açmıştır.

Kalkınmada etkili olan coğrafi şartlar ve yer altı zenginlikleri yanında idarecilerin etkin çalışarak verimli olmaya çalışmaları da büyük öneme sahiptir. Bediuzzaman, bu konuda idarecilerin tutum ve davranışlarına büyük önem vererek geri kalmışlıkta idarecilerin israfı ve topluma zararlı olan faaliyetleri engellemenin, idareciler açısından büyük sorumluluk yükleyen bir görev olarak değerlendirmiştir. Japon idarecilerin süreklilik gösteren büyük bir fedakarlık ve özveri ile sürekli milli şuurun güçlendirilmesine çalışmaları ve özel sektör dâhil olmak üzere bütün bürokratik kademelerin kendi çalışmalarının neticelerini ve elde edilen ürünleri, kendi değerleri olarak görmeleri, bütün yönetimin hizmet etmek bilinci ile alt tabakadakiler ile yakın ilişkiler içerisinde olduklarını ve onların güvenini elde ettiklerini göstermektedir.

Ayrıca, kalkınmada kullanılan yöntemler, kalkınmanın yönünü belirleyen faktörlerden biridir. Japon kalkınma modelinde, kozmopolit bir taklitçilikten kesinlikle uzak durularak kendi milli ve manevi değerleri ile kültürel bütünlüğünü azami ölçüde muhafazaya alarak, devlet öncülüğünde özel teşebbüs, manevi bir dinamizm ile harekete geçirilerek batı medeniyetinin sadece teknolojik üstünlükleri alınmıştır.

SONUÇ

Mevcut sürdürülebilirlik kavramının İslami perspektiflerden incelenmesi, biyoçeşitliliğin hem manevi bakım hem de maddi kaynakların dengeli kullanımı olarak insanlık için içsel, ekolojik ve fayda değerlerine sahip olması gibi birkaç önemli noktayı ortaya çıkarmıştır. Sürdürülebilirlik kavramının ele alınmasında çevre, sosyal ve ekonomi ayrı varlıklar olarak görülmemelidir, bunun yerine sosyal, ekonomik, çevresel ve psikolojik boyutlarının da birlikte dikkate alınması insanlığın ve aklın bir gereğidir. Doğa, doğal düzeninde, mükemmel dengede, olağanüstü estetik güzellikle yaratılmıştır. Bu nedenle bir sistem olarak insan ve çevre arasında iyi bir etkileşim olmalıdır. İnsanın da sadece

geçici dünya hayatı perspektifindeki maddi gerekliliklerinin sürdürülebilir olması noktasında değil, bununla birlikte ölüm sonrası farklı ve ebedi bir hayatının olduğunun da dikkate alınması gerekir. Yoksa geçici dünya hayatının süslemesiyle meşgul olunurken ebedi hayatının ihmal edilmesine insanın akıl, kalp ve ruhu razı olmayacaktır. Son olarak, çevresel denge, yeryüzünün halifesi unvanını haiz olan insanlığın sosyal ve ekonomik olarak görevini ne ölçüde ve ne şekilde yerine getirdiğini test eden bir ortamdır. Nihayetinde, insan Diriliş Günü'nde bu itikat üzerine sorgulanacaktır. Yapılan analizler sonucunda araştırma sorularımız şu şekilde cevaplanabilmiştir:

- İslam dini sürdürülebilir bir kalkınma yaklaşımına sahip midir?

Sürdürülebilirlik planlanan politika ve stratejiler ile yapılan uygulamaların ihtiyaca karşılık verebilme yeteneği ve mevcut kaynakların gelecekteki nesillerin ihtiyaçları için de kullanılabilir bir şekilde çevreye zarar vermeden etkin kullanımını temin edecek bir ekosistem içerisinde bulunmayı gerektirmektedir. Bu nedenle de doğa ve fitrat kanunlarına uygun olmayı gerektirmektedir. Sunilik ve yapaylık eşyanın doğasına uygun olmadığı için uzun dönemde devam ettirilemez. “Fitri din olan İslam, emir ve yasaklarıyla insana ilerlemeyi getiren eğilimlerine insanın fitratındaki elde etme, sahip olma, risk alma gibi hislerini harekete geçirerek ve gelişmeye engel olan israf, tembellik gibi hisleri de ortadan kaldırmaya çalışarak fitri bir kalkınmaya imkân sağlamaktadır” (Akthar, 1993, s. 6).

Sürdürülebilir kalkınma İslam için yeni bir kavram değildir. Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde aslında yüzyıllardır mevcuttur. Bununla birlikte, toplumun ve dünya ekonomisinin sürdürülebilir bir temelde dönüşümü, 21. yüzyılın en önemli zorluklarından biridir. Bu, insanlığın bu yüzyılda yaşadığı en büyük zorluklardan birinin sürdürülebilir, adil ve dengeli bir kalkınma sağlamak olduğunu ima eder. Çünkü doğal sistemlere saygı gösterilmedikçe ve ekonomik, sosyal ve çevresel temellerin korunmasına bağlı olmaksızın mevcut değerlerin gerekleri ve gelecek nesillerin ihtiyaçları karşılanamaz. İslami bakış açısı, yeryüzündeki her şeyin insanlık için yaratıldığını ve Allah'ın bunu insanlara ödüllendirdiğini kapsamaktadır. İslam, gereksiz yıkıma yol açmadan doğal çevrenin kullanımına izin verir. Şeriat, insan faaliyetlerinin

çevreyi ve insan haklarının korunmasını desteklemesi gerektiğini ve insan faaliyetlerinin şimdi veya gelecekte sosyal, ekonomik ve doğal sistemlerin temellerinden ödün vermemesini sağlamaya ihtiyaç duyduğunu gerekli kılmaktadır.

İslam'da ekonomik eşitsizlik ve servetin Allah için harcanmadan toplanması sevilmediğinden zekât, sadaka ve vakıf gibi uygulamalarla İslam'da hayırseverlik vb. teşvik edilir. İsrâf etmek, mahlûklara zarar vermek ve doğal kaynakların kötüye kullanılması İslam'da da yasaktır. Kuran'da evrenin düzeni ve doğal kaynakların insanlık için önemi defalarca dile getirilmiştir. Düzeni, mizanı ve ölçüyü bozmayınız diye defalarca uyarılarda bulunmaktadır. İslâm'da savurganlık Şeytanlarla arkadaş olmak olarak ifade edilir. İslam ahlaki iş faaliyetlerini teşvik eder ve kazançta, alım satımda ve varlıkların ahlaksız bir şekilde edinilmesinde her türlü etik olmayan davranışa izin vermez. Buna göre İslam'da sürdürülebilir kalkınma kavramı aslında yepyeni bir konu değildir.

Dünyadaki en hızlı gelişen ekonomik pazarlarda ve ticari kuruluşlarda hareket etmenin ekonomik ödülleri olan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları, Müslüman ülkelere sağlık, sivil haklar, eğitim ve ekonomik umutları geri kazanmak istiyorlarsa cömert bir yatırım olanağı sunabilir. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik fırsatlar, sağlık hizmetleri, eğitim ve sürdürülebilir stratejiler gibi toplumun ciddi sorunlarının boşluğunu dolduracak olan İslami ekonomik kalkınma eylemlerinin bir parçası ve ayrılmaz parçası olup, işletmelerin ve ticaretin gidişatını zorlayacak ve doğrudan etki edecektir.

- Türkiye’de ortaya çıkan çağdaş bir eser olması açısından Risale-i Nur tefsiri İslam ekonomisinin sürdürülebilirlik ile ilgili temellerini ortaya koyabilmekte midir?

Bediuzzaman’ın dediği gibi “Hayırlı işlerde muvaffak olmak isteyenler, kanun-u fitrata tevfi-k-i hareket etmeli”. Dolayısıyla, İslam ilkelerinden hareketle, İslam’da ekonomik büyüme ve kalkınmanın dengeli bir şekilde yapılması gerekir. Bunu da, hiç şüphesiz kainat kitabındaki denge, nizam ve bütünlük göstermektedir. Bütün varlıkların hayat seyrindeki sürekli bir tevazün ve dengeli gelişme gösteriyor ki ekonomik kalkınmada da ekonomik ve sosyal bütün sektörlerinde dengeli bir büyüme stratejisi çizilmesi fitrata

uygun olanıdır. Kâinatta kurulu olan nezafet, kemal, rahmet, iktisat ve hikmet gibi isimlerin birbirileriyle yakın ilişkili oldukları hakikatının insanlara Kuran tarafından ders verildiği iddia edilmektedir. Geçici bir mekanda bu kadar nezafet, temizlik, güzellik, ölçülülük ve iktisadın adalet ve merhametle bezenmiş bir şekilde tecelli etmesinin sadece şuur sahiplerine dünya ile ilgili bir ders değil, aynı zamanda geçici bir mekanda bu kadar büyük ölçü ve incelikle hüküm veren bir kudretin, ona muhtaç olan mahlukatı elbette mahvetmeyeceğini, yokluğa atmayacağını, hak edenlerin hakkını alacağı daha büyük ve ebedi bir memleketi yaratarak sonsuz ilim, merhamet ve kudretinin gereği olan ebedi saadeti vereceğine bir delil olarak dikkate alınması gerekmektedir. Bu hususta şu ifadeler kullanılmaktadır:

“Evet, hiçbir şeyde israf olmadığı gibi, hiçbir şeyde de hakikî zulüm ve mizansızlık yoktur. Ve ism-i Kuddûsün cilve-i âzamından gelen tanzif ve nezafet, bütün kâinatın mevcudatını temizliyor, güzelleştiriyor. Beşerin bulaşık eli karışmamak şartıyla, hiçbir şeyde hakikî nezafetsizlik ve çirkinlik görünmüyor. İşte, hakaik-i Kur’âniyeden ve desâtir-i İslâmiyeden olan adalet, iktisat, nezafet hayat-ı beşeriyede ne derece esaslı birer düstur olduğunu anla. Ve ahkâm-ı Kur’âniye ne derece kâinatla alâkadar ve kâinat içine kök salmış ve sarmış bulunduğunu ve o hakaiki bozmak, kâinatı bozmak ve suretini değiştirmek gibi, mümkün olmadığını bil. Ve bu üç ziya-yı âzam gibi, rahmet, inâyet, hafziyet misilli yüzer ihatalı hakikatler haşri, âhireti iktiza ve istilzam ettikleri halde, hiç mümkün müdür ki, kâinatta ve umum mevcudatta hükümfermâ olan rahmet, inâyet, adalet, hikmet, iktisat ve nezafet gibi pek kuvvetli, ihatalı hakikatler, haşrin ademiyle ve âhiretin gelmemesiyle merhametsizliğe, zulme, hikmetsizliğe, israfa, nezafetsizliğe, abesiyete inkılâp etsinler?” (Nursi, 1960, s. 564)

İslam dini, ekonomik kalkınmanın bir faktörü olarak değerlendirilebilir. Fakat istenilen insan davranışının oluşturulması, az gelişmiş ülkelerde zor bir süreçtir. Çünkü toplumsal, ekonomik, yasal ve siyasal kuruluşlarda yeni bir düzenlemeye gidilmesini gerektirebilir. Diğer dinlerden farklı olarak İslam, gerçek hayatın hem metafizik hem de maddi gereklerini kabul eder. Bu nedenle, İslam toplumlarında insan davranışının oluşturulması, din dışı devletlerdeki kadar büyük değildir.

Bediuzzaman, “Hutbe-i Şamiye” isimli eserinde ekonomik kalkınmada insan psikolojisi ve ruh halinin şekillendirdiği insan davranışlarının büyük öneme sahip olduğunu yazmıştır. Buna göre, insanlar içinde ümitsizliğin yaygınlaşması, doğruluğun kalkarak

insanlar arasında düşmanlığın yerleşmesi, bireysel duygularla kendisini üstün görmek, rahatını düşünme ve işi başkasına bırakarak kaytarmak düşünceleri planlı, tertipli ve kolektif çalışma şuur ve ortamını ve dolayısıyla çalışmanın neticeleri olan kalkınma ve refahı kaybetmeye neden olmaktadır. Esaslı noktaları irdelendiğinde, toplumdaki emniyet ve itimat için “doğruluk”, ümitsizlik ve kanaatsizliğe kapılarak çalışmanın her aşamada devam etmesi için “ümitli olmak”, rahat meylinin ve bireyselciliğin bırakılmasıyla “toplumsal yarar”ın gözetilmesi hususları, toplum için ve dolayısıyla kalkınma hamlesi için göze çarpan kritik konulardır.

İnsan fitratı, duygu ve düşünceleri ile kabiliyetleri dikkate alınmadan yapılan zorlamaların da fitrat kanununa ters olduğu söylenebilir. Dinen insana sadece kaldırabileceği yük yüklenebileceği ve yapamadığından mesul tutulamayacağı bilinen bir gerçekliktir. Ekonomik kalkınmada uygulanacak politikalar da mevcut yeraltı kaynakları ve bunları işleyebilecek teknik alt yapıyla birlikte insan kaynakları kapasitesinin de dikkate alınmasıyla oluşturulabilir. Aksi durumda planlanan hedeflere erişilmesi olanaksız olabilecek veya kaynaklar heder olabilecektir. İlkokul talebesine üniversite düzeyinde eğitim verilemeyeceği gibi küçük bir kamyonete tırların kaldırabileceği yük yüklenemez. Bu nedenle yerel, bölgesel ve ulusal kapasite dikkate alınarak öncelikle kapasite boşlukları giderilmeli ve kategorik olarak ön plana çıkan potansiyeller ve yetkinliklere göre kaynaklar planlı bir şekilde tahsis edilebilmelidir. Bu şekilde sürdürülebilir bir iktisadi kalkınmanın sağlanabileceği söylenebilir. Medeniyet-i hazıra diye ifade edilen batı medeniyetinin insanları muhtaç hale getirdiği meydana getirdiği haksızlıkların cezası olarak büyük harplerle kader-i ilahi tarafından cezalandırıldığı şu şekilde ifade edilmektedir:

“Şu medeniyet-i hazıra.. belki nev'-i beşere tiryak iken zehir olmuş. Yüzde seksenini atmış meşakkat ve şekavet. Yüzde onu çıkarmış müzahref bir saadet!

Diğer onu bırakmış beyne beyne bîrahat! Zalim ekallin olmuş gelen rıbh-i ticaret. Lâkin saadet odur: Külle ola saadet.

Lâakal ekseriyete olsa medar-ı necat. Nev'-i beşere rahmet nâzil olan şu Kur'an, ancak kabul ediyor bir tarz-ı medeniyet;

Umuma, ya eksere verirse bir saadet. Şimdiki tarz-ı hazır, heves serbest olmuştur, heva da hür olmuştur, hayvanî bir hürriyet.

Heves tahakküm eder. Heva da müstebiddir, gayr-ı zarurî hacatı havaic-i zarurî hükmüne geçirmiştir. İzale etti rahat...

Bedavette bir adam dört şeye muhtaç iken, medeniyet yüz şeye muhtaç, fakir etmiştir. Sa'y-i helâl, masrafa etmemiştir kifayet.

Onda hile, harama beşeri sevketmiştir. Ahlâkın esasını şu noktadan bozmuştur. Cemaate hem nev'e vermiştir servet, haşmet.

Ferdi, şahsı ahlâksız, hem fakir eylemiştir. Bunun şahidi çoktur. Kurûn-u ûlâdaki mecmu-u vahşet ve cinayet, hem gadr ve hem hıyanet

Şu medeniyet-i habîse tek bir defada kustu. Midesi {(*)}: Demek daha dehşetli kusacak. Evet iki harb-i umumî ile öyle kustu ki: Hava, deniz, kara yüzlerini bulandırdı, kanla lekeledi...} daha bulanır. Âlem-i İslâm'daki istinkâf-ı manidar hem de bir cây-ı dikkat (Nursi, 1960, s. 703).

KAYNAKLAR

Abumoghli, I. (2015). Islamic Principles on Sustainable Development. ecomena: <http://www.ecomena.org/tag/sustainable-development-in-islam/> adresinden alınmıştır.

Aburounia H, Sexton M (2006) Islam and sustainable development, https://www.irbnet.de/daten/iconda/CIB_DC27030.pdf

Akthar, M. (1993). Modelling the Economic Growth of an İslamic Economy. The American Journal Of İslamic Social Studies, V:10, N:4 USA.

Ansari, M. (1994). İslamic Perspectives on Sustainable Development. The American Journal of Islamic Studies, 394–402.

Aström, Z. H. (2011). Paradigm Shift for Sustainable Development: The Contribution of Islamic Economics. Journal of Economic and Social Studies, 73-84.

Barbier E. B. and Burgess J. C., (2017) “The Sustainable Development Goals and the Systems Approach to Sustainability” Journal of Economic Vol. 11, 2017-28 October.

Brundtland’s Report (1987), World Commission on Environment and Development.

Chapra, M. (1993). İslam and Economic Development. İslâmabat, Pakistan: The International İnstitute of İslamic Thoughts and İslamic Research İnstitute.

Çayıroğlu, Y. (2014). İslâm İktisadının karakteristik özellikleri. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 149-183.

Demir, Z . (2018). İbni Haldun’ın İktisadi Kuramı: Devletin Ekonomi Üzerindeki Rolü ve Fonksiyonları. Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi, 3 (1) , 44-69 . DOI: 10.24013/jomelips.414626

- Doktoralina, C. M., Bahari, Z., Herliansyah, Y., Ismail, N. A., & Putri, P. P. (2018). Role of Accounting Zakat as a Support Function in Supply Chain Management: A Resurrection of the Islamic Economy. *International Journal of Supply Chain Management*, 7(5), 336.
- Dowd, K. (2008). Moral Hazard and the Financial Crisis. *Cato J*, 29, 141-166.
- Dusuki, A. W. (2008). Banking for the poor: the role of Islamic banking in microfinance initiatives. *Humanomics*, 24(1), 49-66. <https://doi.org/10.1108/08288660810851469>
- Efe, A. (2017). İslam Ekonomisinde Sigortacılık ve Mülkiyet Üzerinde Bir Analiz . *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi* , 2 (2) , 218-248 . DOI: 10.24013/jomelips.338914
- Efe, A. (2018). İslama Göre kamu Yönetimi. *Anemon*, 163-175.
- Efe, A. (2019). İslami Perspektifte Ekonomi Psikolojisi . *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi* , 4 (1) , 131-152 . DOI: 10.24013/jomelips.477382
- Fakir, S., (2002), “The Nation of Public goods, Sustainable Development and Islam”: *Islamic Economics: 1-4*, www.islamic-world.net/economics/notion
- Gilani, H. (2015). Exploring the ethical aspects of Islamic banking. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 8(1), 85-98. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-09-2012-0087>
- Gundolf, K., & Filser, M. (2013). Management Research and Religion: A Citation Analysis. *Journal of Business Ethics*, January 1,, 177–185.
- Hasan, Z. (2006). Sustainable Development from an Islamic Perspective: Meaning, Implications, and Policy Concerns . *Islamic Economics Journal* .
- Hill, L. E. (1989). Cultural Determinism or Emergent Evolution: An Analysis of the Controversy Between Clarence Ayres and David Miller. *Journal of Economic Issues*, Vol. XXIII, No. 2, 465-471.
- ISESCO (2005), “The Islamic World and the Challenges of Sustainable Development”, *Culture and Communication*, www.isesco.org.ma
- Izzi-Deen, M., (1990), “Islamic Environmental Ethics, Law and Society” *Ethics of Environment and Development*, pp64-173.
- Jalil, A., & Rahman, M. K. (2010). Financial Transactions in Islamic Banking are Viable Alternatives to the Conventional Banking Transactions. *International Journal of Business and Social Science*, 1(3), 219-233.
- Jha, Y. (2013). Examining the Meta-Principles of Modern Economics and their Implications for Islamic Banking and Finance. *Islamic Sciences*, Vol. 11, 169-181.

- Kamaruzaman Jusoff and Siti Akmar Abu Samah, (2011) Environmental Sustainability : What Islam Propagates, *World Applied Sciences Journal*, ,12, 46–53.
- Khalid, F., (2002), “Islam and the Environment”, *Social Economic Dimension of Global Environmental Change*, John Wiley and Sons Ltd, Vol.5, pp332-229.
- Khan, M. F. (2013). *Theorizing Islamic Economics: Search for a Framework for Islamic Economic Analysis*. *Islamic Econ.*, Vol. 26 No. 1, 203-236.
- Koehler, B. (2011). *The Economist Mohammed Ibn Abdullah (570 – 632)*. *Economic Affairs*, 109-114.
- Marsuki, M. Z. (2009). *Religious Agendas Towards Sustainable Development: An Islamic Perspective*. *Malaysian Journal of Science and Technology Studies*, 22-39.
- Martland C. D., (2011) *Toward More Sustainable Infrastructure: Project Evaluation for Planners and Engineers*. (Wiley; 1 edition,).
- Mennan, M. (1984). *İslam ve Çağdaş Ekonomik Konular*. İstanbul: Fikir Yayınları, Terc:Ali Zengin, .
- Muinul Islam, M. (2004) *Towards A Green Earth Towards A Green Earth*, *Asian Affairs*,. 26(4), 44-89.
- Nakvi, N. H. (1985). *Ekonomi ve Ahlak*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Niaz A.K, (2001) *Sustainable Development & Islamic Ethics: A Primer on Conceptual Linkages*, *Journal of Islamic Administration*, , Vol. 4-5, No.1, 27-36.
- Nienhaus, V. (2013). *Method and Substance of Islamic Economics: Moving Where?* *Islamic Economics*, 169-202.
- Nugroho, L. (2014). *Role of Government Support to Micro Financing in Islamic Bank for Clean Water Connection to Low-Income Communities Role of Government Support to Micro Financing in Islamic Bank for Clean Water Connection to Low-Income Communities*. *Research Journal of Finance and Accounting*, 5(4), 57-63.
- Nursi, B. S. (1960). *Sözler*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1970). *Lemalar*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1993). *Münazarat*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Odeh, Al-Jayyousi, (2009) *Islamic Values and Rural Sustainable*, *International Platform*, 39-41.
- Prastowo, N. L. (2014). *The Challenges of Islamic Microfinance (Indonesia Evidence)*.

- European Journal of Islamic Finance, (1), 1-7. <https://doi.org/10.13135/2421-2172/793>
- Qadir J.; Zaman A., (2019) Sustainable development viewed from the lens of Islam, International Journal of Pluralism and Economics Education (IJPEE), Vol. 10, No. 1
- Riis, O. (1989). The Role of Religion in Legitimizing the Modern Structuration of Society. *Acta Sociologia*, 137153.
- Sadeq, A. (1989). Mobilization of Resources for Development. *The American Journal Of Islamic Social Studies*, V:6, N:2.
- Salleh, M., (1992), "A Model of Sustainable Development in Comprehensive Islamic Framework": The Canadian Economic, an Association Meeting, The Canadian Learned Societies Conference, www.islamic-finance.net
- Sarkawi, A.A, Abdullah A., Dali N. (2016) *International Journal of Business, Economics and Law*, Vol. 9, Issue 5 (Apr.)
- Shaharir, M.Z. (2011) A New Paradigm of Sustainability. *Journal of Sustainable Development*,. 5(1), 91-99
- Shittu, A. B. (2014). The Qur'anic worldview: A springboard for cultural reform. *Intellectual Discourse*, 239-242.
- Steigerwald, D. (2005). Our New Cultural Determinizm. *Society*, January 1, 71-75.
- Wilber, C. K. (1974). The 'New' Economic History Re-examined: R. H. Tawney on the Origins of Capitalism. *American Journal of Economics & Sociology*, July 1,, 249-258.
- Yola L. and Siong C., (2018). Impact of Urban Canyon Direction on Solar Radiation and Airflow in Hot And Humid. *Asian Journal of Behavioral Studies*, Vol 3, No 3.
- Zaman, A. (2012). Crisis in Islamic Economics: Diagnosis and Prescriptions. *Islamic Econ*, n., Vol. 25 No. 1, 143-166.